

Ioan LEȘ

Coordonatori

Dan Claudiu DĂNIȘOR

Metamorfoză și actualitate în dreptul românesc

Cercetări juridice postdoctorale

Universul Juridic

București

-2012-

Editat de S.C. Universul Juridic S.R.L.

Copyright © 2012, S.C. Universul Juridic S.R.L.

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

S.C. Universul Juridic S.R.L.

Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al

S.C. Universul Juridic S.R.L.

**NICI UN EXEMPLAR DIN PREZENTUL TIRAJ NU VA FI
COMERCIALIZAT DECÂT ÎNSOȚIT DE SEMNĂTURA ȘI
STAMPILA EDITORULUI, APLICATE PE INTERIORUL
ULTIMEI COPERTE.**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
**Metamorfoză și actualitate în dreptul românesc : cercetări
juridice postdoctorale / ed.: prof. univ. dr. Ioan Leș, prof.
univ. dr. Dan Claudiu Dănișor. – București : Universul Juridic,
2012**

ISBN 978-973-127-786-8

I. Leș, Ioan (ed.)

II. Dănișor, Dan Claudiu (ed.)

34(498)

REDACTIE: tel./fax: **021.314.93.13**
tel.: **0731.121.218**
e-mail: **redactie@universuljuridic.ro**

DEPARTAMENTUL tel.: **021.314.93.15; 0726.990.184**
DISTRIBUȚIE: fax: **021.314.93.16**
e-mail: **distributie@universuljuridic.ro**

www.universuljuridic.ro

**COMENZI ON-LINE,
CU REDUCERI DE PÂNĂ LA 15%**

Cuvânt-înainte

Volumul „*Metamorfoză și actualitate în sistemul de drept român*” reunește lucrările Sesiunii științifice a post-doctoranzilor din domeniul științelor juridice, desfășurată în cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Drept, în data de 5 mai 2011. Sesiunea organizată a constituit un bun prilej prin care cercetători post-doctorat de la nivelul a două dintre cele mai bune facultăți de drept din România, Facultatea de Drept – Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu și Facultatea de Drept și Științe Administrative – Universitatea din Craiova, au avut ocazia să prezinte lucrări științifice cu caracter original din domeniul dreptului public și privat și să dezbată cele mai noi, importante și disputate probleme de la nivelul sistemului de drept român.

Cercetarea postdoctorală instituțională în România este la început, cadrul juridic actual, constituit din noua reglementare a Legii educației naționale nr. 1/2011, fiind probabil insuficient pentru a susține o dezvoltare efectivă a acesteia. De aceea, aportul universităților în acest sens trebuie să fie considerabil în ceea ce privește dezvoltarea rutelor flexibile de învățare pe tot parcursul vieții și creșterea accesului și calității formării continue a cercetătorilor post-doctorat prin furnizarea unor programe postdoctorale de calitate.

Prin efortul conjugat al celor două facultăți partenere acest deziderat a început să prindă contur, alături de Facultatea de Drept din cadrul Universității din București, creându-se un parteneriat în cercetare postdoctorală centrat pe direcțiile Strategiei Naționale de Cercetare-Dezvoltare-Inovare 2007-2013: tehnologiile societății informaționale, energie, materiale, produse și procese inovative, mediu, cercetări socio-economice și umaniste. Acest parteneriat instituțional în cercetare postdoctorală este fundamentat prin sprijinul financiar provenit din Fondul Social European, proiectul strategic „Parteneriatul universitar în cercetare – un pas înainte spre o școală postdoctorală a viitorului”, Contract nr. POSDRU/89/1.5/S/61968, proiect derulat în perioada 2010-2013, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013 (POS DRU), Axa Prioritară 1: „Educație și formare profesională inițială de calitate în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”, Domeniul Major de Intervenție 1.5 – Programe doctorale și postdoctorale în sprijinul cercetării.

Proiectul își propune o serie de obiective specifice care odată atinse vor contribui la dezvoltarea cercetării de tip postdoctoral în România, precum: cooptarea absolvenților doctorali la activități de cercetare interdisciplinară desfășurate în cadrul rețelelor inter-universitare și formarea lor ca cercetători prin implementarea unei școli postdoctorale la nivelul fiecărui partener; conexarea activității școlilor postdoctorale prin crearea unei baze de date unitare la nivelul parteneriatului și stabilirea unor politici comune de cercetare; creșterea atractivității și motivației pentru cariera în cercetare prin sprijinirea financiară, logistică și științifică a unui număr de 80 de absolvenți doctorali și creșterea implicării acestora în activitatea de cercetare postdoctorală prin îmbunătățirea mobilității academice; dezvoltarea unei cariere în cercetare a absolvenților doctorali prin intermediul unor programe de cercetare postdoctorală de calitate.

Volumul de față, realizat prin efortul conjugat al cercetătorilor post-doctorat din domeniul științelor juridice din cadrul facultăților de drept din Sibiu și Craiova, constituie o dovadă clară atât a potențialului de dezvoltare a cercetării postdoctorale din România, cât și a pregătirii avansate a cadrelor didactice din facultățile de drept românești.

Profesor univ. dr. Ioan LEȘ

Profesor univ. dr. Dan Claudiu DĂNIȘOR

Secțiunea 1
DREPT PUBLIC

Solidaritate, solidarism și drept social

Solidarity, Solidarism and Social law

Lector univ. dr. **Elena Mădălina NICA**
Universitatea din Craiova
Facultatea de Drept și Științe Administrative

Abstract

The actuality of solidarity in the juridical discourse is undeniable. Romania doesn't make exception. The 2003 revision of the Constitution, by imposing solidarity between Romanian citizens as one of state's fundamentals as Social State Law, in virtue of the 3rd paragraph of the 1st article of the 1991 Romanian Constitution, claims the reconfiguration of the public positive law in accordance to solidarity, a concept not at all easy to be made functional. Therefore, the constitutional legislative opened a way of reevaluating equality of rights and, implicitly, liberty and fundamental social rights. It's a way if not risky, at least doubtful.

It's necessary to know the past of the solidarity, through referring to the comparative law, recte the French system, a traditional inspiration model of our system. Thus, we must specify the solidarity's meaning and juridical implications such as they were when solidarism, the political and juridical doctrine of solidarity imposed solidarity as value of the public positive law.

Considering the influence of this doctrine on the public positive law of the time, on the construction of the French Welfare State after the Second World War, and also on the French juridical thinking of the beginning of the 20th century, we have to approach the social law theories' force lines, elaborated after solidarism, by comparing them, as much as possible, with solidarism's force lines.

It is our conviction that such an expositive excursion regarding the solidarity and social law's trajectory in the French system has not only a contemporary theoretical, but also a practical importance, as long as the Romanian Constitutional Court already misinterpreted solidarity and gave a constitutionality endorsement to legal dispositions that affected in an unconstitutional manner the right to work of a category of law subjects.

Keywords: *solidarity, constitutionalization, Social State Law, constitutional jurisprudence, solidarism, social debt, social quasi-contract, social law.*

Începând cu 2003, solidaritatea cetățenilor români este constituționalizată, în art. 4 alin. (1) din legea supremă, ca fundament al statului român, stat de drept social, conform art. 1 alin. (3) din Constituție. Astfel, dreptul public pozitiv român trebuie reconfigurat în raport de un concept deloc ușor de proceduralizat – solidaritatea -, ceea ce impune o reevaluare a egalității în drepturi și implicit a libertății și a drepturilor fundamentale cu caracter social. Pentru a lămuri sensul și consecințele normative ale solidarității generice impuse de Constituant, care trebuie să țină seama de exigențele normative ale statului de drept social, raportarea la jurisprudența Curții Constituționale este insuficientă (I). Acest lucru se poate explica, în esență, prin două motive: pe de o parte, inconsistența cantitativă a jurisprudenței constituționale interesând statul de drept social și solidaritatea la care se

referă art. 4 alin. (1) din Constituție; pe de cealaltă parte, inconsistența calitativă a raționamentelor Curții expuse în jurisprudența existentă în materia solidarității impuse de acest din urmă articol din legea supremă.

În aceste condiții, în scopul unei viitoare analize a manifestărilor solidarității în statul de drept social român, precum și al evaluării prospective a implicațiilor sale, considerăm că este necesar un excurs în trecut, pentru a preciza sensul dat solidarității și dreptului social de către solidarism, curent de filozofie politico-juridică afirmat în Franța de sfârșit de secol XIX și început de secol XX (II). Acest lucru se justifică atât din perspectiva necesității de a cunoaște, în linii mari, evoluția unui concept, cât și prin aceea că solidarismul a impus solidaritatea ca valoare în dreptul public pozitiv, influențând nu doar anumite soluții legislative ale vremii, ci și anumite variante ale statului-providență, puse în practică după câteva decenii de la afirmarea solidarismului.

Totodată, solidarismul s-a intersectat cu gândirea anumitor juriști ai epocii, ce nu pot fi considerați solidariști propriu-zis și care, adepți ai ideii dreptului social, au luat în considerare solidaritatea de o manieră specifică, cu ocazia teoretizării dreptului ca drept social (III).

I. Solidaritatea în statul de drept social român, în accepțiunea Curții Constituționale

Așa cum putem afla din orice tratat de drept constituțional bine conceput¹, statul de drept social presupune, comparativ cu celelalte trei tipuri de stat de drept, care l-au precedat din punct de vedere istoric (statul de drept parlamentar, cel administrativ și cel jurisdicțional), o răsturnare de perspectivă, în sensul că accentul nu mai cade pe mecanismele formale de realizare a dreptului, ci pe valorile specifice care dau un anumit conținut dreptului în slujba căruia sunt puse mecanismele formale. Impunând așadar o viziune materială asupra relației dintre stat și drept, statul de drept social este centrat pe ideea că statul este determinat de societate și se află în slujba ei, dreptul elaborat în cadrul statului trebuind să respecte acest postulat. Or, aceeași idee o regăsim și în gândirea solidariștilor francezi, chiar dacă îi sunt atașate consecințe diferite de cele care sunt atașate în zilele noastre caracterului normativ al statului de drept social.

Un asemenea stat trebuie, în virtutea caracterului său normativ, să realizeze justiția socială, concept de asemenea prezent în discursul solidariștilor. Justiția socială din statul de drept social presupune, la rândul-i, o anumită înțelegere a libertății și a egalității, circumscrise rolului social al statului. Egalitatea în statul de drept social diferă de cea impusă de liberalismul clasic – egalitatea formală, abstractă, ce interzice orice diferențe de regim juridic – și se apropie întrucâtva de egalitatea propusă de solidariști, presupunând o egalitate de șanse, un start egal și un acces egal. Pentru garantarea eficienței a acestora, statul de drept social trebuie să instituie tratamente juridice diferențiate pentru subiectele de drept aflate în situații relevant diferite, în vederea asigurării egalului acces la beneficiile spațiului public, și nu a egalității materiale, ceea ce reclamă respectarea exigențelor impuse de articolul 53 din Constituție, referitor la restrângerea exercițiului drepturilor sau al libertăților². Caracterul social al statului de drept implică deci o redistribuire a bogăției la nivel social și o anumită reorganizare a muncii³.

---

¹ E.g., D. C. Dănișor, *Drept constituțional și instituții politice. Volumul I. Teoria generală*, Editura Sitech, Craiova, 2006, pp. 174-178.

² Pentru detalii privind exigențele egalității în drepturi, vezi *Idem*, pp. 656-667.

³ D. C. Dănișor, *Constituția României comentată. Titlul I. Principii generale*, Editura Universul Juridic, București, 2009, p. 50.

Statul de drept social pare așadar să fi asimilat conceptual solidaritatea, într-un dublu sens, ce amintește de înțelegerea pe care a avut-o solidarismul asupra solidarității. Este vorba, pe de o parte, despre solidaritate ca stare de fapt, ca aspect al realității sociale constând în interdependența dintre oameni de la nivel social, iar pe de altă parte, la nivelul dreptului pozitiv, despre necesara normativizare a anumitor manifestări punctuale ale solidarității, în sens de valoare juridică, pentru a se putea asigura justiția socială și egalitatea circumstanțiată, înțeleasă ca start egal și acces egal.

Cât timp această accepțiune a statului de drept, ce asimilează deja, în sensul precizat, solidaritatea, este obligatorie în sistemul român, fiind impusă de Constituantul român, prin art. 1 alin. (3) din legea supremă e instituie statul de drept social, instituirea solidarității cetățenilor ca fundament al statului, în art. 4 alin. (1) din Constituție, după revizuirea acesteia, are ca efect juridicizarea solidarității ca valoare generică. Diferența dintre manifestările punctuale ale solidarității și solidaritate ca valoare generică ce constituie fundament al statului nu este una de grad, așa cum ar putea părea, ci o diferență de natură. Solidaritatea punctuală, după cum am văzut, susține egalitatea de șanse, cât timp măsurile de solidaritate punctuală cu anumite categorii de subiecte de drept aflate în stare de vulnerabilitate trebuie, atunci când restrâng exercițiul unor drepturi sau libertăți ale celorlalte subiecte de drept, să respecte exigențele egalității și pe cele privind restrângerea exercițiului drepturilor și libertăților, impuse de art. 53 din Constituție.

Așa cum s-a semnalat în doctrină (semnalare ce rămâne, din păcate, singulară)¹, solidaritatea generică între cetățeni riscă să susțină măsuri etatice care să transforme egalitatea de șanse specifică statului de drept social în uniformizare, în egalitatea materială liberticidă, precum și o așa-zisă justiție socială care să presupună o redistribuire a bogăției la nivel social în vederea asigurării acestui din urmă gen de egalitate. Cu alte cuvinte, din instrument al statului de drept social, construit pe fundamentul liberalismului clasic, solidaritatea poate deveni instrument al unui stat totalitarist, mai ales dacă solidaritatea cetățenilor și justiția socială nu sunt interpretate systemic corect, adică prin raportare nu doar la consecințele egalității în drepturi și ale art. 53 din Constituție, ci și, printre altele, la dreptate ca valoare supremă, garantată de art. 1 alin. (3).

Riscul ca solidaritatea la care se referă art. 4 alin. (1) din Constituție să prilejuiască măsuri legislative (și nu numai) contrare egalității specifice statului de drept social și libertății crește atunci când însuși garantul supremației Constituției, Curtea Constituțională, nu este capabil de o înțelegere nuanțată și procedurală a solidarității, care să țină cont de toate valorile supreme garantate ca și conținut al statului de drept social. Or, așa cum am mai semnalat, judecătorul nostru constituțional dă dovadă de o înțelegere puțin spus deficitară a solidarității cetățenilor, într-o decizie relativ recentă, Decizia nr. 872 din 2010 referitoare la obiecția de neconstituționalitate a dispozițiilor Legii privind unele măsuri necesare în vederea restabilirii echilibrului bugetar². Fiind sesizată cu privire la, printre altele, neconstituționalitatea reducerii cu 25% a cuantumului salariilor judecătorilor în raport de principiul constituțional al independenței judecătorului, Curtea Constituțională nu face un control propriu-zis al restrângerii dreptului la salariu, componentă a dreptului la muncă, în raport de exigențele acestui principiu coroborate cu cele ale articolului 53 din

---

¹ *Idem*, p. 169.

² E. M. Nica, *Comentariul Deciziei Curții Constituționale nr. 872 din 25 iunie 2010*, Pandectele Române nr. 9/2010, Editura Wolters Kluwer, București, pp. 99-111.

legea supremă și ale egalității în drepturi în statul de drept social.

Mai mult, Curtea eludează analiza constituționalității în raport de consecințele normative ale acestor dispoziții din legea supremă tocmai prin invocarea pură și simplă a principiului solidarității sociale, fără să precizeze dacă acesta se bucură sau nu de vreun fundament constituțional, adică fără să menționeze art. 1 alin. (3) sau art. 4 alin. (1) din Constituție și să fără să circumscrie conjunctural solidaritatea generică la care se referă această din urmă prevedere constituțională, așa cum ar fi trebuit, dacă ar fi fost vorba măcar de o încercare de argumentare din partea instanței constituționale. Astfel făcând, Curtea răstoarnă raportul dintre, pe de o parte, egalitate și exigențele restrângerii drepturilor și, pe de altă parte, solidaritate: în loc ca egalitatea și consecințele art. 53 din legea supremă să neutralizeze eventualele excese pe care le-ar reclama solidaritatea ca principiu generic, solidaritatea socială este afirmată de judecătorul constituțional *tale quale*, fără nicio nuanțare, ca unic argument în vederea statuării în sensul constituționalității reducerii salariilor judecătorilor prin raportare la art. 53 din Constituție și la exigențele egalității.

În accepțiunea Curții, „în contextul principiului egalității (...) intangibilitatea sau creșterea beneficiilor acordate unui grup înseamnă în mod automat agravarea stării materiale a unui alt grup de persoane”, iar „în condițiile crizei economice, solidaritatea socială presupune că fiecare cetățean își asumă o responsabilitate proporțională pentru eliminarea consecințelor crizei și că judecătorii acționează în solidaritate cu locuitorii unei țări”. Dintr-o asemenea formulare a considerentelor rezultă fără nici un dubiu convingerea instanței constituționale că solidaritatea socială impune obligația judecătorilor de a accepta reducerea salariilor, ca formă de responsabilitate ce nu le încalcă independența și nici egalitatea în drepturi, fiind totodată conformă condițiilor de restrângere a exercițiului drepturilor. Nici urmă de vreo încercare a Curții de a proceduraliza solidaritatea, așa cum ar fi trebuit, pentru a-i atesta caracterul normativ și a-i preciza consecințele punctuale în speță. Mai mult, tot ceea ce face Curtea este să folosească solidaritatea socială ca scut cu care se apără de obligația de a analiza respectarea egalității și a independenței judecătorilor și de sub care afirmă tranșant că „dispozițiile contestate sunt în conformitate cu principiul solidarității și nu încalcă principiul independenței judecătorilor” și că „nu au avut în vedere știrbirea independenței judecătorilor”.

În așteptarea și a altor decizii ale instanței constituționale care să intereseze solidaritatea, reiterăm regretul că aceasta din urmă este deja înțeleasă ca un concept *attrape-tout*, care a legitimat, iată, în opinia Curții, măsuri de restrângere a exercițiului drepturilor și libertăților care în realitate sunt contrare legii supreme. Or, riscul menținerii acestei accepțiuni a instanței constituționale asupra solidarității este, din păcate, foarte ridicat, din mai multe motive.

În primul rând, un reviriment jurisprudencial în materia vizată de Decizia menționată nu poate avea loc decât cu respectarea mai multor condiții, ce nu sunt încă întrunite. În al doilea rând, nu este vorba de o eroare singulară a Curții în ce privește interpretarea consecințelor solidarității ca valoare normativizată, întrucât chiar înainte de constituționalizarea solidarității cetățenilor ca fundament al statului, judecătorul constituțional a dat dovadă de o înțelegere deficitară a solidarității punctuale, a egalității și a justiției sociale în cadrul statului de drept social. Astfel, în numele solidarității, Curtea a considerat ca fiind constituționale în raport de așezarea justă a sarcinilor fiscale (impusă de fostul art. 53 alin. (2) din Constituție) dispoziții legale ce impuneau obligații fiscale de

solidaritate, în sensul că extindeau sfera subiectelor vizate de normele fiscale de impozitare¹, în care erau incluși nu doar proprietarii respectivelor terenuri agricole, ci și persoanele care locuiau, gospodăreau și beneficiau, împreună cu contribuabilul, de veniturile agricole obținute și impozitate.

Despre o viziune similară, însă nu aceeași, asupra solidarității ca valoare ce instituie obligații juridice pentru subiectele de drept în vederea realizării unui anumit tip de justiție socială și a unui anumit gen de egalitate este vorba și în accepțiunea solidarismului francez de acum mai bine de un secol. Însă tocmai această situație într-un alt timp istoric și implicit într-un alt stil al epocii, în sensul blagian al termenului, justifică încercarea solidarștilor de a schimba dreptul pozitiv în funcție de înțelegerea pe care o aveau asupra solidarității și a dreptului social, condamnând totodată lipsa de nuanțare a Curții Constituționale române în materie, într-o epocă în care excesele solidarismului și ale statului-providență ar trebui să fi fost pe deplin depășite.

II. Solidaritatea și dreptul social în accepțiunea solidarismului²

În 1896, într-un context caracterizat de antiteza individualism – colectivism, juristul L. Bourgeois lansează în Franța solidarismul, „o doctrină științifică a solidarității naturale și o doctrină practică a solidarității sociale”³, cu caracter eclectic. Distingând între solidaritatea faptică, naturală și solidaritatea socială, solidaritatea ca obligație, Bourgeois consideră că solidaritatea socială este superioară. Pornind de la observarea științifică a solidarității naturale se ajunge, prin conștiința morală, la solidaritatea de drept, solidaritatea socială. Constatând legea de solidaritate naturală, care-l plasează pe om într-o dependență reciprocă față de semenii săi, actuali, trecuți și viitori, din toate punctele de vedere și în toate momentele existenței sale, Bourgeois apelează totodată la ideea de asociere, concurs al indivizilor la acțiunea comună, solidară, bazat pe conștiința morală și pe idealul justiției.

Justiția nu este însă un ideal abstract, postulatul *a priori*, ci este variabilă. Conștiința existenței unor acțiuni reciproce ale părților și întregului, pe care le presupune solidaritatea naturală, face ca omul să fie văzut ca persoană reală, dependentă de ceilalți. Pornind de la ceea ce este, concret, și de la „adevărurile pe care doar știința le poate releva”, trebuie fie construit ceea ce ar trebui să fie, ținând cont de dezvoltarea individului în cadrul dezvoltării sociale. Raporturile justiție – solidaritate sunt așadar de genul scop – mijloc.

Justiția, în opinia lui Bourgeois⁴, se formează pornind de la solidaritatea faptică dintre persoane concrete, născându-se din reprezentarea unei stări posibile a lucrurilor ce corespunde meritului, efortului și calităților fiecăruia și cu care fiecare compară realitatea situației sale, orice inegalitate între această stare imaginară și cea reală fiind o injustiție. Justiția ca idee se formează ca urmare a unui proces comparativ, operație logică la capătul

---

¹ Decizia nr. 49 din 1994 cu privire la constituționalitatea Legii nr. 34/1994 privind impozitul pe venitul agricol

² Pentru o abordare mai amplă a solidarismului, din care fac parte și considerațiile astfel rezumate în această parte a demersului nostru, vezi E. M. Nica, *Solidarismul, doctrină de filozofie politică și juridică. Schiță de portret*, Pandectele Române nr. 4/2011, Editura Wolters Kluwer, București, pp. 55-79.

³ Capitolul II al cărții lui Bourgeois, *Solidarité*, având ca titlu „Doctrină științifică a solidarității naturale”, iar Capitolul III „Doctrină practică a solidarității sociale”.

⁴ L. Bourgeois, *Solidarité*, Presses Universitaires de Septentrion, 1998, *Rapport de M. Léon Bourgeois au Congrès d'Education Sociale en 1990*, pp. 61-62.